

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на ХРИСТО АТАНАСОВ БЕРОВ

на тема: „Балканската държава и балканският индустриалец:

Социално-икономически профили на модернизацията и

индустриализацията по примера на Сърбия и България (1878-1912)“

от проф. д-р ВЕСЕЛИН КОСТОВ ЯНЧЕВ

Трудът на Христо Беров е посветен на интересна, актуална и научно значима тема. Темата е интересна и актуална, защото поставя проблем, който и днес вълнува мислещата част от обществото – защо ние на Балканите сме европейци, но „не дотам“? Темата е и предизвикателство за всеки историк, преминал школата на обучение в Софийския университет, където политическата история отдавна е окупирали огромна познавателна територия и е изтикала в ъгъла стопанската теория и практика. Това е един от факторите, които я прави научно значима. Вторият е възприетият сравнителен подход, който рядко се използва от историците, и то в техните първи сериозни професионални занимания. Приветствам този подход, защото само той е в състояние да даде отговора на въпроса „Къде сме ние?“, без да изпадаме в типичното самовъзвеличаване или краен nihilism. На трето място – темата е научно значима, защото има за цел не просто да разкаже случилото се с двете балкански държави по пътя на стопанската модернизация, а да разкрие лицата, които стоят зад тези процеси и да очертае техния профил.

В този контекст предизвикателствата пред автора, избрал подобна тема и подход, са твърде много и никак не са леки. Негови предварителни предимства са високата му езикова подготовка и десетгодишната преподавателска практика, която дава възможност да се погледне отвъд общоизвестното и общоприетото. Научните специализации в Университета на Торонто, Канада, и в Белградския университет, Сърбия, очевидно също са изиграли своята положителна роля. Предложеният труд се явява едно обобщение и надграждане на научните дирения на автора, намерели реализация в осем публикации, шест от които пряко са свързани с темата на дисертацията.

В изследването положително впечатление правят няколко неща. На първо място проличава, че докторантът не е пестял усилия, а целенасочено и упорито е издирил и проучил цялата налична и достъпна архивна и документална база, свързана с темата. Използвани са централните български архивохранилища и Архивът на Сърбия, както и регионалните архиви на София, Пловдив и Габрово. Освен от достъпните статистически сборници и документални издания, сведения са търсени в периодичния печат на епохата и в съвременните интернет източници. На второ място, докторантът демонстрира великолепна историографска осведоменост, в хронологически и географски аспект, за авторите, имащи отношение както към стопанската теория и проблемите на модернизацията, така и към конкретното икономическо развитие на Балканите и в частност на Сърбия и България. Той се позовава на 253 заглавия на български, сръбски и английски език. На трето място, Христо Беров е успял да обработи и синтезира значителен по обем и сложен по съдържание теоретичен материал и както в увода, така и в първата глава, ясно да формулира адекватни работни понятия, без които би било невъзможно последвалото изложение. Той приема, че в основата на модернизацията е икономиката, без да е единствено и задължително условие. Като характеристики на модерното общество са посочени техническият напредък, пазарно селско стопанство, индустриализация (машинно производство), преобладаващо градско население. На базата на постиженията на водещи икономисти, социолози и историци, Беров извежда заключението, че ключов фактор за модернизацията на всяко едно общество, „лидер на промяната“ е фигурата на предприемача-индустриалец. Без да игнорира голямото значение на държавата в тази посока, той съсредоточава усилията си в разкриването на появата и развитието на именно тази част от стопанския елит на Сърбия и България и техния принос за модернизацията. На четвърто място, авторът е представил една стегната, логична и обективна картина на „индустриалното развитие“ на двете балкански държави. Що се отнася до Сърбия, вниманието е насочено в две посоки. Първата е по отношение на факторите, спъващи индустриализацията и модернизацията – демографския състав, непазарното селско стопанство, външнотърговските отношения. Успоредно с това се проследяват и държавните усилия, конкретните стъпки и закони, насочени към насърчаване и подпомагане на индустриалното производство, неговите постижения и дефекти. На базата на разнообразен статистически материал и на неговото критично интерпретиране е обрисувана картината на сръбската индустрия в

навечерието на Балканската война по браншове, очертан е характерът на предприятията по отношение на вложените инвестиции, използваната работна ръка и инсталирана мощност. Прави впечатление и детайлното разкриване на генеалогията на стопанските дейци и на техните начинания. В дисертационния труд е очертан профилът на сръбските предприемачи от „двете вълни“ – до края на XIX и в началото на XX в. по произход, възраст, образование, професионален опит и умения, както и географското разпределение на сръбската индустрия. Направена е характеристика на процеса на индустриализация и ролята на предприемачите в него, като са посочени основните, според автора, причини, попречили на Сърбия да се превърне в индустриална държава: краткият исторически период, свитият пазар, обвързаността и зависимостта от държавата и др. За да разкрие спецификите на балканската индустриализация и модернизация, Беров проследява и българското стопанско развитие след Освобождението. По вече отработената схема са посочени трудностите и постиженията на българското индустриално развитие в годините непосредствено след Освобождението в Княжеството и в Източна Румелия, в годините до приемането на първия цялостен Закон за насърчение местната промишленост през 1894 г. и след това. Появата и развитието на фабричните предприятия са проследени най-детайлно. Освен констатираната отдавна негативна парникова среда за индустрията, създадена в резултат на протекционистичната държавна политика, дисертантът стига до извода, че тя не е определяща за появата на нови едри предприятия. Според него, успехите в индустриалното развитие на страната се дължат преди всичко на инициативите и решенията на самите предприемачи. Държавата не полага и достатъчно усилия за обучението на бъдещите индустриалци. В България той също разграничава две групи или вълни предприемачи, но за разлика от Сърбия, те не са разделени хронологически, а поколенчески, в зависимост от това, кога е основано дадено предприятие. На пето място, Беров не възприема фактите, мненията и заключенията на различните автори на доверие. Целият текст е изграден на основата на една вътрешна диалогичност, критичност и дори самокритичност. Тук стигаме и до следващото предимство на предложения труд. Сложната и скучна икономическа материя е представена на един жив, динамичен, дори задъхан език, четете се леко и увлекателно. На седмо място, направените изводи и заключения за модела, подхода, темповете на развитие и резултатите от индустриалното развитие на Сърбия и България от 1878 до 1912 г. звучат убедително и логично. Те свидетелстват за един

сериозен, задълбочен и обективен подход на автора към изследваните процеси и личности. И на последно място, искам да отбележа като много сериозен принос, умението на автора да онагледява своите тези и обобщения чрез таблици, като особено впечатляващи са двете приложения за социалния профил на сръбските и българските индустриалци в края на XIX и началото на XX век.

Към текста, естествено, могат да се направят и някои препоръки. Напълно споделям решението на автора да не разглежда историографията в увода, което е направено детайлно в първата глава, но може да се посочат основните архивохранилища, документалните сборници или типове такива, периодика, която е ползвана. Струва ми се, че заключението може да се уплътни, да се направят още изводи и заключения, които текстът съдържа. Също така, когато се разсъждава за факторите и възможностите за модернизация на Балканите, считам, че трябва да се обърне внимание не само върху градското, но и върху селското население. През тези три десетилетия селското население също търпи промени, става „промишлен консуматор“ и на битово, и на производствено ниво и, макар в не голям мащаб, също има дял за развитието на местното индустриално производство. При отпечатването на дисертацията, което препоръчвам, може да се помисли за горната граница на изследването. Моето убеждение е, че, поне за България, 1912 г. не е неоспорима граница. Стопанските процеси, модернизацията не са прекъснати от двете кратки войни. Те продължават и през 1912, и през 1913 г., когато влизат в експлоатация едни от най-модерните и мащабни индустриални заведения. От тази гледна точка по-логична е 1914 г., когато е началото на Първата световна война.

Предложеният Автореферат е прекалено подробен, но точно отразява съдържанието на изследването и приносите на автора.

Качествата на предложения дисертационен труд на Христо Беров ми дават основания да заключа, че той напълно отговаря на критериите и изискванията за присъждане на научната и образователна степен „доктор“.

София, юни 2015 г.

проф. д-р Веселин Янчев